

Ruslar'ın Tebriz'i İşgali ve İran Millet Murahhasları'nın Kurulması (1906-1911)

The Russian Occupation of Tabriz and the Establishment of the Iran National Deputy (1906-1911)

Mustafa GÜNCÜ

Leyla KIRKPINAR

Manuscript information:

Received: September 20, 2021

Accepted: October 28, 2021

Öz

Bu makale, 5 Ağustos 1906 tarihinde ilan edilen meşrutiyetle birlikte İran coğrafyasında yaşanan sömürge yarışını ve bu sömürge yarışında Ruslar'ın izlediği politikaya karşı, İranlı, meşrutiyet yanlısı, milliyetçilerin oluşturdukları İran Millet Murahhasları grubunun tepkisini değerlendirmek amacıyla kaleme alınmıştır. 1906 yılında İran'da meşrutiyet ilan edildikten sonra, oluşan yeni siyasal sistem, kendisiyle birlikte yeni bir toplumsal hareket meydana getirmiştir. Ruslar, meşrutiyetin ilanından sonra İran'da oluşan meşrutiyet yanlısı ve meşrutiyet karşıtı gruplar arasından istibdat yanlılarının tarafını tutmuş, böylece, sömürge sahasını genişletmeye çalışmıştır. Söz konusu iki grup arasında yaşanan mücadele giderek büyümüş ve Rusya, bu mücadeleyi kendisine bahane ederek Tebriz'e asker çıkarmıştır. Bu durum karşısında; İran Millet Murahhasları kurulmuş ve Ruslara karşı bir bildiri yayınlamak için işgali protesto etmiştir. İlerleyen süreçte murahhaslar, halk üzerinde etkili olarak Ruslara ve desteklediği istibdat yanlılarına karşı zafer kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Rusya, Emperyalizm, 1906 İran Meşrutiyet Devrimi, İran Millet Murahhasları

Cite as:

Güncü, M. & Kırkpınar, L. (2021). Ruslar'ın Tebriz'i İşgali ve İran Millet Murahhasları'nın Kurulması (1906-1911)[*The Russian Occupation of Tabriz and the Establishment of the Iran National Deputy (1906-1911)*]. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 6 (2), 230 – 239.

Yazarlar

Mustafa GÜNCÜ

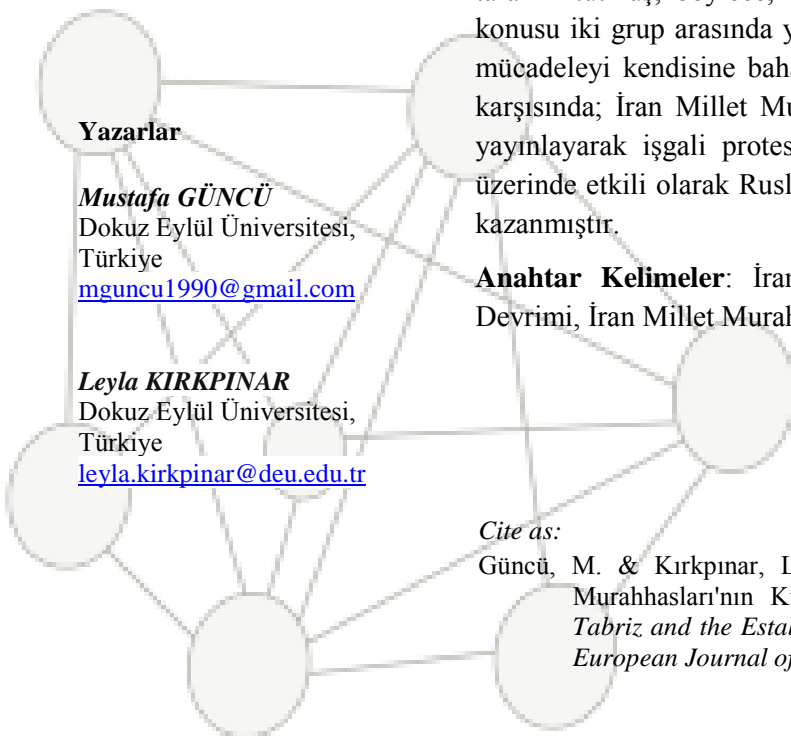
Dokuz Eylül Üniversitesi,
Türkiye

mguncu1990@gmail.com

Leyla KIRKPINAR

Dokuz Eylül Üniversitesi,
Türkiye

leyla.kirkpinar@deu.edu.tr

Abstract

This article has been written in order to evaluate the reaction of the Iranian National Delegates group, which was formed by Iranian, pro-constitutional and nationalists, against the colonial race that took place in Iran with the constitutionalism declared on August 5, 1906 and the policy followed by the Russians in this colonial race. After the declaration of constitutionalism in Iran in 1906, the new political system that was formed created a new social movement along with it. After the declaration of the constitutional monarchy, the Russians took the side of the supporters of oppression among the pro-constitutional and anti-constitutional groups in Iran, and thus tried to expand the colonial area. The struggle between the two groups in question grew and Russia, using this struggle as an excuse, landed soldiers in Tabriz. Against this situation; 'The Iranian National Delegates' was established and protested the occupation by issuing a statement against the Russians. In the following process, the deputies won a victory against the Russians and the supporters of oppression, which were effective on the people.

Keywords: Iran, Russia, Imperialism, 1906 Iranian Constitutional Revolution, Iranian National Delegates

GİRİŞ

İran, sahip olduğu uzun tarihsel geçmişinden dolayı, dünya siyasetinde sürekli etkili olduğu gibi, stratejik öneminin etkisiyle de Ortadoğu ülkeleri arasında dikkat çeken bir konuma sahip olmuştur¹. Sanayi devrimiyle birlikte artan ham madde ve üretilen mallarının satılması amacıyla pazar ihtiyacı, dünya ülkelerinin yönünü İran'a ve Ortadoğu'ya dönmesine sebep olmuştur². Bu durum İran'ın stratejik konumuyla birlikte daha önemli bir hal almasını ve dolayısıyla dünya siyasetinde etkisinin artmasını sağlamıştır³.

Ortadoğu'da bağımsız iki ülke olan İran ile Osmanlı Devleti karşısında İngiltere ile Rusya, söz konusu ülkelerin topraklarından geçen bir kısım sömürgeler elde etmişler, Dolayısıyla elde ettikleri sömürgelerin korunmasını kendilerine siyasal amaç olarak belirlemişlerdir. Sömürgeci bu iki emperyalist gücün, bölgeye müdahale etmesiyle İran, sömürgeci güçlerin bir biriyle çıkar

¹ Ali Şeriati, İran ve İslam, Tercüme, Kenan Çamurcu. Fecr Yayınları, Ankara 2016, s.83.

² Pervand Abrahamiyan Tercümeyi Ahmed Galli Mehmedi Mehmed İbrahim Fetahi İran Beyn Du İnkılab Der Amedi Ber Cameşinasi Siyasi İran Muasır, Neşreni Tehran 1398, s.66.

³ Feridun Ademiyyet, Revabıtı Diplomatik İran Ba İngilistan, Osmani Ve Rusya 1815-1830, Tercüme Ali Rıza Pelasid, Tahran 1397, s.17.

mücadelesine girdiği bir bölge haline gelmişti. İran'ın, batılı ülkelere verdiği imtiyazlar ve Abbas Mirza döneminden itibaren yapılan modernleşme hamleleri,⁴ ülkede yeni ideolojik gelişmelerin ortaya çıkmasına önyak olmuştur⁵. Özellikle Nasreddin Şah döneminde Avrupalı ülkelere verilen imtiyazlar, bölgede milliyetçi bir kanadın oluşmasını sağlamıştır. Çünkü Şah ve taraftarlarının verdikleri bu imtiyazlar ile İran bağımsızlığını tehlikeye attıkları fikri İran halkı arasında yayılmaya başlamıştır. Bunun gibi, verdikleri borç paralar ile İngiltere ile Rusya önemli miktarda imtiyazlar elde etmişlerdi⁶. Özellikle toplum üzerinde etkili olan ulemanın da bağımsızlık fikrine destek vermesi, halkın tepkisini şiddetlendirmişti. Böylece İran'da 1906 yılında meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutiyetin ilan edilmesi, halk üzerinde olumlu birçok etki bıraktıysa da istenen sonucun tam olarak elde edildiği söylenemez çünkü İran'da meşrutiyetin ilanı, İngiltere ile Rusya'nın bölgeye müdahalesini kolaylaştırdı. Kısa süre sonrada halk arasında meşrutiyet yanlılarıyla istibdat yanlıları olmak üzere iki grup oluştu. Söz konusu iki ülke, bu mücadelede de taraf tutarak İran'da barış ortamının bozulmasına sebep olmuşlardır. Başlangıçta aradaki münasebetin bölgeye barış getirmek amaçlı olduğu söylendiyse de yapılan girişimler ve verilen mücadeleler, aslında bölgede sömürgeci güçlerin kendi siyasal varlıklarını muhafaza etmek amacıyla birtakım siyasal girişimlerde bulduklarını göstermiştir. Böylece İran, iki sömürgeci gücün askerleri tarafından işgal edilme noktasına gelmiştir. Fakat bu işgal girişiminde de başarısız oldukları ve bölgede kurulan yerel milliyetçi unsurların, onlara karşı hareket ettiği ve kısa sürede bunları yenilgiye uğratarak mücadeleyi kazandıkları görülmüştür.

1. 1906 İran Meşrutiyet Devrimi ve Sonuçları

1906 meşrutiyet devrimi, İran açısından yeni bir siyasal dönemin başladığının göstergesi olması dolayısıyla önemlidir. Çünkü Nasreddin Şah döneminden itibaren, Avrupa'ya çeşitli geziler düzenlenerek verilen imtiyazların sonucunda halkın, bizzat kendi isteğiyle, dönemin önemli din adamlarının da desteğini alarak girdikleri mücadele sonucunda meşrutiyet ilan edilmişti⁷. İran meşrutiyeti, bu açıdan komşusu ve dindaşı olan Osmanlı devletindeki meşrutiyet devriminden farklıdır. Çünkü Osmanlı Devletinde yaşanan meşrutiyet hareketi, bizzat askerlerin ve devletin üst kademesinde görevli bürokratların ön ayak olması sonucunda ilan edilmiştir. İran'da halkın, tepki göstererek meşrutiyet düzenini ilan etmesini değerlendiren tarihçi Ahmed Kesrevi, Nasreddin Şah döneminde verilen imtiyazların, İran halkı üzerinde etkili olduğunu ve bu imtiyazların, halkı uyandırarak, kendilerini sömürmeye çalışan ülkelere karşı mücadeleye sevk ettiği için olumlu

⁴ Michael Axworthy, İran Empire Of The Mind A History From Zoroaster To The Present Day, Penguin Book, 2008, s.189.

⁵ Zekayı Malik, Mehmed Ali Feruği, İran Tarihi, Safevi, Afşar, Zend, Kaçar Şahları, Vakayı Tarihiyesi, 900, 1313,1332 , Farsçadan Çeviren, Bıyıklı Oğullarından Ömer Halis, 1926, s.46.;

⁶ "İranda"Tanin, 12 Teşrini Sani 1910.

⁷ yaşanan siyasal karışıklıklar karşısında ulemeden olan Muhammed Tabatayi'nin, Muzaferiddin Şah'a yazmış olduğu mektup, meşrutiyetin ilanı sırasında ulemanın ne derece istekli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Kesrevi Tebrizi, İran Meşrutiyet Tarihi, Çeviren, Mehdi Kamruz, Hamit Zafer Kars, Kaynak Yayınları, İstanbul 2021.

karşılıklıdır⁸. Nitekim, Nasreddin Şah, İngiltere ile Rusya'ya birçok imtiyazlar vermekle kalmamış, Almanya ile de çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. İlerleyen tarihlerde bu anlaşmaların ticareti hızlandırmak için yapıldığı ortaya çıkmıştır⁹. Bu durum daha önceden bölgede imtiyaz elde eden İngiltere ile Rusya'nın, yeni siyasal planlar yapmalarına neden olmuştur¹⁰. 1896 yılında Nasreddin Şah, kendisine yapılan bir suikast sonucunda öldürülmüştü¹¹. Çünkü halk, İran'ın geri kalmasının nedeni olarak verilen imtiyazları görmekteydi. Özellikle ulemanın destek vermesi, yaşanan ayaklanmanın daha geniş yelpazeye yayılmasına sebep olmuştur. Toplum nazarında etkili olan din adamları ve ulema, yaşanan süreçte meşrutiyet yanlısı olarak rol almıştır. Çünkü ulema, Şah'ın batı yanlısı politikalarını, İslam'a aykırı buluyordu¹². Fakat aslında ulema ve toplum, yaşanan sorunlar karşısında duyarsız kalmak istemiyordu. Bu yüzden verilen imtiyazların, İran'ın ekonomik anlamda zarar görmesine sebep olduğunu ifade ediyorlardı. Çünkü onlara göre: imtiyazlar İran'ı yarı bağımsız ve yarı sömürge bir ülke konumuna getirmişti. Dönemin ünlü bir düşünürü olan ve fikirleri açısından bu gün halen tartışılan Cemaleddin Afgâni'de¹³ ; dönemin siyasal koşullarından etkilenmiş, bu konuda beyan ettiği fikirlerinden dolayı, sürekli sürgün hayatı yaşamak zorunda kalmıştır. Onun, daha öncesinden verilen Reuters ve Talbut imtiyazına ek olarak verilen tenbekü imtiyazı hakkındaki mektubu toplumda geniş yankı bulmuştur. Afgâni, Mirza Hasan Şirazi'ye, yazdığı mektubunda, daha önce verilen imtiyazlara değinerek söz konusu imtiyazların, İran ekonomisini Avrupalı ülkelere açtığını fakat; bu son imtiyazla birlikte İran ekonomisinin, tamamen Avrupalı ülkelerin insafına bırakıldığını belirtmiştir¹⁴. Mektup, ülkede geniş yankı bulmuş, ayaklanmalar giderek şiddetlenmiştir. Kısa süre sonrada İran'ın yeni Şahı olan, Muzafferiddin Şah döneminde meşrutiyet ilan edilmiştir.

Meşrutiyetin ilan edilmesiyle, bölgede önemli bir siyasal boşluğun oluştuğu görülmüştür. Çünkü Muzaferiddin Şah, meşrutiyeti kabul ettikten sonra kısa bir süre içerisinde ölmüş, kurulan parlamenter sistem istenildiği gibi çalışamaz bir hal almıştı. Sydney Morning Herald Gazetesi, İran'da meşrutiyetin ilanından sonra yaşanan süreci çok ilginç bulduğuna dair bir takım yazılar yayınlamıştır¹⁵. Batılı ülkeler, İran coğrafyasıyla kendi sömürgelerini muhafaza etmek maksadıyla ilgilenmektedirler. Çünkü yazının devamında, Almanya'nın, İran'da etkili, olması eleştiri konusu

⁸ Ahmed Kesrevi, Tarih-i Meşrute-i İran , Cilt 1, Tahran 1362, s.15.

⁹ New York Daily Tribune ,27 Eylül 1907.

¹⁰Yılmaz Karadeniz, İngilizlerin İslam Ülkelerinin Parçalama Politikası Ve İran, Kesit Yayınları İstanbul 2016.s.208.

¹¹ "Shah'ın Suikasti".,Daily News, 8 Haziran 1896.

¹² Yılmaz, Karadeniz, Kaçarlar Döneminde İran(1795-1925) İdari, Askeri,Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, Selenge Yayınları,İstanbul 2019..s.126

¹³ Cemaleddin Afgani'nin, İslam ülkelerinin bağımsızlığı için verdiği mücadele esnasında, kimi zaman başarılı olurken; kimi zamanda başarısız olup bazen hak etmediği sonuçlarla karşılaştığı anlaşılmaktadır. bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Güncü, "Cemalettin Afgani Ve Emperyalizm", Sosyal Ve Beşeri Bilimlere Multi Disipliner Bakış, Editörler, Ayhan Aytac, Giray Saynur Derman, Mustafa Talas, Güven Plus A.Ş.Yayınları 2019,ss.101-116.

¹⁴ Resimli Gazete, "Cemaleddin Afgani" , Büyük Adamlar Serisi , İstanbul Sebat Matbaası 1927,s.13.

¹⁵ Sydney Morning Herald, 30 Ağustos 1906.

edilmiştir¹⁶. Zaten meşrutiyetin ilanından sonra İran'da emperyalist hareketler daha güçlü ve sert devam etmeye başlamıştır. Zira ölen Şah'ın yerine geçen Muhammed Ali Şah, başa geçmeden önce meşrutiyete bağlı kalacağı sözü vermesine rağmen, bunu yapmamıştır. Ulema ve devlet ileri gelenleri, Onun, verdiği sözlere bağlı kalacağına inanarak Tebriz'den yola çıkmasını¹⁷ ve tahta geçmek için gelmesini beklemişlerdi. Fakat; meşrutiyet'in ilanı için verilen onca mücadeleye rağmen istenilen sonuca ulaşılmadığı görülmüştür. Çünkü Yeni Şah, meşrutiyet karşıtıydı. Bunu tahta geçerken senatörleri taht törenine çağırmasından belli etmişti¹⁸. Bu yüzden İran'daki meşrutiyet yanlıları, kendisine karşı bir takım olumsuz fikirlere sahip olmuşlardı. Bu durumda yani ülkede yaşanan ikili siyasal iklimden yararlanmak isteyen İngiltere ile Rusya, bölgede kendi çıkarlarına uygun siyasal denge kurma çalışmalarına başladılar. 1907 yılında imzaladıkları İran'ı paylaşma anlaşmasının ortaya çıkması, gerilimin artmasına sebep olmuştu. Çünkü iki emperyalist güç İran'da meclis kurulmasına rağmen; aralarında yaptıkları anlaşma ile İran'ı paylaşmışlardı. Bu meclisi yok saydıklarını ve İran'ı, herhangi şekilde siyasal açıdan tanımadıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Rusya, bölgede yaşanan mücadelede Şah tarafını tutmuştur. Böylece eğer mücadeleyi Şah kazanırsa, kendi siyasal etki sahasını ve sömürge bölgelerini daha çok güvence altına almış olacaktı. İngiltere ise, yaşanan mücadelede Rusların karşısında yer alan meşrutiyet taraftarlarını destekliyordu. Böylece bölgede yaşanan iç mücadele iki ülkenin müdahalesiyle uluslararası bir boyut kazanarak, emperyalist güçlerin etki sahasını daha da genişletmeleri için fırsat yaratmış oldu. Yaşanan siyasal değişim ve gerginlik, İran ile sınırdaş olan Osmanlı Devletini de etkilemekteydi. Çünkü 1907 yılında yapılan anlaşmada gizli tutulan maddeler arasında Osmanlı boğazlarında yaşanan hadiselerde söz konusu edilmiş, dolayısıyla emperyalist güçler, İran özelinde hem Osmanlı Devletine hem de Ortadoğu'ya yönelik siyasal faaliyetler içerisine girmişlerdir. Hatta daha ileri giden bu iki emperyalist ülke, İran ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan sınır sorunlarına da müdahil olarak, Osmanlı Devleti karşısında İran'ı yok saydıklarıdır. Kurulan hudut komisyonuna kendi adamlarını yerleştiren emperyalist güçler, bu sayede siyasal açıdan kendilerine alan açmışlardır¹⁹.

2. Rusya'nın Azerbaycan'a Asker Çıkarma Girişimleri ve İran Millet Murahhasları

İran'da meşrutiyetin ilanı ile, oluşan iki muhalif grup arasındaki mücadele, dışarıdan yapılan müdahalelerle giderek şiddetli bir hal almıştır. Çünkü bölgeye müdahil olmak isteyen İngiltere ile Rusya, kendi politikalarına yakın olan gruplara yardımda bulunuyor, kalıcı barışın sağlanması için gerekli ortamın oluşmasına engel oluyorlardı. Mücadelelerin devam ettiği sırada Rusya, Tebriz'e

¹⁶ Sydney Morning Herald, 30 Ağustos 1906.

¹⁷ BOA. Y.A.HUS(Başkanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret-İ Hususi Maruzat Evrakı) .00507.00137.003.

¹⁸ Los Angeles Sunday Herald Supplement, 24 Mayıs,1908.

¹⁹ bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Melike Sarıkçıoğlu , Osmanlı-İran Hudut Sorunları(1847-1913), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.; ayrıca bkz. " İran Meseleyi Hududiyesi" Tanin, 18 Ağustos 1324.; hudut konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. "Osmanlı İran Hududu" Sebil Ür Reşad, Aded 4-186,s.68.

asker çıkarma kararı almış²⁰, Gerekçesini ise Erdebil Şehri'nde Seyit Es Sultan adında birinin mallarına, bölgede bulunan aşiretler tarafından el konulması olarak göstermiştir²¹. Rusya, sömürge yolları üzerinde ve daha önce kuzey İran'da elde ettiği bir kısım imtiyazların tehlikeye gireceğini düşünmeye başlamıştı. Çünkü meşrutiyet taraftarları, İran'ın bağımsızlığını savunma hususunda kesinlikle taviz vermeme açısından hem fikirlerdi. aynı zamanda İran maliyesinde, bağımsız bir kısım reformlar yapılması maksadıyla Morgan Shuster'i maliye bakanı olarak atamışlardı. Bu durum emperyalist güçlerin kendi çıkarları açısından endişelenmeleri için yeterli bir sebep olarak görülmekteydi. Rusya, Hoy ve Selmasi dolaylarında da çeşitli harekâtların başladığını haber alınca, meşrutiyet taraftarlarının kendisine tehlike oluşturacağı konusunda emin olmuş, Osmanlı devletiyle birlikte hareket etme teklifinde bulunmuştur²². Çünkü Rusya, yaşanan siyasal gerilimden iki ülkenin de zararlı çıkacağı görüşündedir. Osmanlı devleti ise tam bu tarihlerde kendi iç işleriyle uğraşmak zorunda olduğu için İran'a müdahale konusunda isteksiz davranmıştır.

Tebriz dolaylarında yaşanan hadiseler, giderek artınca Rusya, aradığı fırsatı bulmuş oldu. Bu sırada burada encümen olarak bulunan Eba El Ali, halkı, meşrutiyete karşı çıkması konusunda uyardığı için görevden alınmıştır. Bölgede yaşanan mücadeleler esnasında halkın, zor duruma düştüğü, dolayısıyla ekonomik problemlerin yaşandığının duyulması üzerine Rusya, gizlice Tebriz'e asker çıkarmaya başlamıştır²³. Rusya'nın asker çıkarırken gizlice davranmasının sebebi ise, İran halkı, Osmanlı Devleti ve İngiltere karşısında suçlu konuma düşmek istememesindendi. Bu amaçla, meşrutiyet isteyenlerin Rus vatandaşlara saldırdığına dair haberler dahi yaymaya başlamıştı²⁴. Çünkü yapılan müdahale kesinlikle uluslararası hukuka aykırı bir şekilde yapılmıştı. Dolayısıyla Rusya, müdahale için yasal zemini oluşturmaya çalışırken, 1897 yılında çıkan salgın hastalık, Rusya'nın müdahalesini, kolaylaştırdı²⁵. Bu durumda İran halkı, kendi imkânları ölçüsünde girişimlerde bulunmaya çalışarak İran'ı bağımsızlığa kavuşturmak için faaliyetlere başladı. Çünkü onlara göre, Rusya'nın bölgeye yaptığı askeri harekât tümüyle İran bağımsızlığına aykırı bir harekâttı. Bölgeye askeri harekât konusunda taviz vermeyerek haklı bahaneler bulma konusunda ısrarcı olan Rusya karşısında, İran milliyetçi grubu da etkili olmak maksadıyla çalışmalara başlamıştır.

Milliyetçi kesim, bir araya gelerek İran Millet Murahhasları adlı grubu kurmuşlardır. Bu grup, yayınladıkları bir bildiriyle kurulma amaçlarını belirtmişlerdi. İran'da yaşanan hadiselerden dolayı, sömürgeci güçleri sorumlu tutan murahhaslar, onların İran'daki varlıklarını protesto ediyorlardı. Onlar, İran'ın batılı güçler tarafından modernleştirme adıyla geliştirilme çalışmalarına karşı çıkıyor, İran'ın 1906 yılından beri özgürlük ve eşitlik konusunda hayli ilerleme kat ettiğini belirtiyorlardı. Fakat İngiltere ile Rusya'nın, İran'ın gelişmesini bilerek engellediklerini, böylece

²⁰ Feruği, İran Tarihi,,,,, s.46. ; İran Tarihi, Eski Çağlardan Yirminci Yüzyıla, Editör, Mihail Sergeviç İvanov, Rusçadan Çeviren, Hasan Demiroğlu, Selenge Yayınları,İstanbul 2021,s.313.

²¹ BOA. Y.A.HUS.00513.00097.003.

²² BOA. Y.A.HUS. 00513.00097.002.

²³ BOA. Y.A.HUS. 00513.00097.007.

²⁴ " İran Ahvali" Tanin, 2 Kanunı Evvel 1909.

²⁵ Sarıkçıoğlu,Osmanlı-İran...,s.22.

bölgeye hâkimiyet konusunda sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdi. Yaşanan siyasal girişimlere ve söz konusu ülkelerin bu siyasal gelişmeler karşısında izledikleri politikaya bakıldığı zaman, murahhasların fikirlerinde haklı oldukları anlaşılmaktadır. İran'da yaşanan hadiselerin, Batılı ülkeler tarafından bilerek büyütüldüğünü ileri süren murahhaslar, yaşanan hadisede hayatını kaybedenlerin, 1905 yılında Rusya ile Japonya arasında yaşanan savaşta hayatını kaybedenlerden daha az olduğunu vurgulamışlardır. Rusya, İran'a yaptığı bir kısım müdahaleler esnasında bahane olarak orada bulunan kendi vatandaşlarının can güvenliğinin tehlikede olduğunu gösteriyordu. Rusların, benzer bahanelerle müdahale ettiği Osmanlı Devleti'nde de müdahalenin engellenmesi için bir takım düzenlemeler yapılarak, sosyal hayatın düzenlenmesine çalışılmıştı.

Murahhaslar, bölgede yaşanan hadiselerin bahane edilme nedenini, tümüyle emperyalist ideolojiye dayandırmaktadırlar. Çünkü Rusya'nın, bölgeye asker sevk ettikten sonra daha önceki imtiyazlarına ek yeni imtiyazlar istediğine değinmişlerdir. Rusya'nın, İran modernleşmesine katkısı konusuna değinen murahhaslar, “*Eğer Rusya, bunu gerçekten yapmak istiyorsa İran halkının tercihi olan meşrutiyete destek vermelidir.*” diyerek Rusların, Muhammed Ali Şah ile birlikte hareket etmelerinden duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. İran'ı borçlandıran bu iki ülke, ekonomik bir takım yaptırımlar ile İran'ı ekonomik açıdan zor duruma düşürmüşlerdir. Millet murahhasları, yoksul İran'ın bu derece yoğun siyasal girişimlerden rahatsız olduğu fikrini savunmuşlardır. Meşrutiyet yanlısı olan murahhaslar, meşrutiyet taraftarlarıyla birlikte hareket eden İngiltere'den kendilerine destek beklediklerini belirtmişlerdi. Fakat bunun aksine İngiltere'nin, güney bölgesine asker çıkarması karşısında, aslında yalnız bırakıldıklarını anlamışlardı. Murahhaslar, İran'da, tekrar bir meclisin kurulması için gayret edecekleri konusunda net fikirlere sahiplerdi. Çünkü onlara göre, İran'ın yönetimi, İran'da yaşayan halka bırakılmalıydı. Ekonomik anlamda güçsüz bir İran'ın, dış müdahalelere açık olduğunu belirten Murahhaslar, bağımsız ve dış müdahaleye kapalı yeni bir ekonomik modelle İran'ın bağımsız olacağını düşünüyorlardı. Çünkü İngiltere ile Rusya, baştan beri gerek kurdukları bankalar ile ve gerekse verdikleri borç paralar ile İran'ı tümüyle kendilerine bağlamışlardı. Bu durumda ülkenin, dış müdahalelere karşı savunulması imkânsız bir hal almaktaydı. Bu yüzden tüm meşrutiyet yanlılarının bir araya gelmesi konusunda hem fikir olan murahhaslar, böylece İran'ın bağımsızlığının sağlanacağını ileri sürüyorlardı. Dolayısıyla yaşanacak ciddi bir harekât sonucunda, İran bağımsız bir ülke olabilirdi. Murahhaslar, bu konuda ellerinden geleni yapacakları konusunda söz birliği yaparak her türlü işgale karşı birlikte hareket edeceklerini belirtmişlerdir²⁶.

İran Millet Murahhasları'nın bu kararlı tutumu karşısında, Azerbaycan Bölgesinde bazı ayaklanmalar baş göstermiştir. Çünkü burada da benzer şekilde meşrutiyet yanlıları ve meşrutiyet karşıtları olmak üzere iki grup vardı²⁷. Meşrutiyet karşıtları, Rusların desteğini almak için mücadele ediyorlardı. Yaşanan mücadeleler esnasında bazı insanların öldürülmeye başlanması

²⁶ "İran Ahvali" Tanin, 18 Kanun-ı Evvel 1910.

²⁷ Sehrab Yezdani, Mücahidanı Meşrute, Neşreni, Tahran 1397, s.76. ; bölgede Ruslar, Kuzey Azerbaycan'da , İngilizler ise Güney Azerbaycan'da etki sahalarını genişletmeye çalışıyorlardı. ayrıntılı bilgi için bkz. Nisa Martin, Ahdi Kaçar Müzakere, İğtiraz Ve Devlet Der İran Kararı Sizdehim, Mütercim Hasan Zengine, Neşri Mahi Tahran 1398, s.44.

yaşanan protesto girişimlerinin artmasına, dolayısıyla asayişsizliğin de artmasına sebep olmuştur²⁸.

İran'a hâkim olmak isteyen güçlerin Tebriz ile ilgilenme sebebini Yezdani, Tebriz'in ticaret merkezi olmasına bağlamaktadır. Çünkü bölgede transit taşıma burası aracılığıyla yapılmaktadır²⁹. İran Millet Murahhasları, bölgede yaşanan sorunlara değindikten sonra, İran Eyalet Encümeniyle birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bu iki grup, meşrutiyet isteyen İran milliyetçileri üzerinde etkili olmuştur. İran meydanlarını dolduran halk, ekonominin giderek dışa bağımlı bir hal almasını, özgürlük ve eşitlik kavramlarının yok sayılmasını bahane ederek büyük bir ayaklanma başlatmışlardır. Çünkü onlara göre, ülkede özgürlük, eşitlik ve insan haklarına uygun bir yönetim kurulmalıydı³⁰. Fransız İhtilali'yle birlikte dünya literatürüne giren bu kavramlar, görülen o ki, hemen her ülkede etkisini göstermeye başlamıştı. Nitekim Osmanlı Devleti'nde de benzer istekler ile birçok siyasal girişimler (Tanzimat(1839) , Islahat(1856)) yapılarak, ülkede barış ve huzur ortamı oluşturulmaya çalışılmıştı. 1908 meşrutiyet devrimi, Osmanlı Devleti açısından, bu anlamda yapılan düzenlemelerin en sonuncusuydu. 1906 Meşrutiyet Devrimi İse, İran'da özgürlük ve eşitlik gibi kavramların halk arasında, dengeyi sağlamak için kullanıldığı ilk fakat son olmayan devrim hareketiydi. İran meydanlarını dolduran halk, meşrutiyetin tekrar ilan edilmesi, anayasal sisteme tekrar dönülmesi için isteklerde bulunmuşlardı. Rusya, bu sırada yaşanan karışıklıklardan faydalanarak Muhammed Ali Şah ve beraberindekiler ile birlikte, meşrutiyet isteyenlere karşı hareket etmiştir. Yaşanan büyük mücadelelerin ardından, meşrutiyet taraftarları yönetimi ele geçirdiklerini belirtmişlerdi³¹. Dolayısıyla, İran'da, İran Millet Murahhasları, Rusların, Tebriz'i işgal girişimleri karşısında tepki göstererek halk üzerinde etkili olmuş ve meclisin tekrar açılmasını sağlamışlardır. Verdikleri mücadele sonucunda meclis açılmış, Ahmet Şah, Muhammed Ali Şah'ın yerine İran'ın meşrutiyet yanlısı yeni Şahı olmuştur. Yaşanan bu mücadelenin sonucunda varılan yeni siyasal düzen, Axworthy'nin dediği gibi İran'da gelecekte yaşanacak olan değişim ve dönüşümlerin başlangıcı olmuştu ve böylece yeni siyasal ve sosyal sistem İran devlet yönetiminde yerini almıştır.³²

SONUÇ

1906 yılında ilan edilen İran meşrutiyet devrimi, İran açısından bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü verilen büyük bir mücadele sonucunda, parlamenter sistem kurulmuştur. Ancak, buna rağmen tam olarak huzur ve sükûnet ortamının oluştuğu söylenemez. Çünkü meşrutiyetin ilanıyla birlikte İran'da meşrutiyet karşıtları da yeni bir mücadele sahası oluşturarak, meclis karşısında yer almışlardır. Bu durum, Rusya ve İngiltere gibi emperyalist güçlerin bölgeye müdahalesini kolaylaştırmıştır.

²⁸ "İranda", Tanin, 6 Ağustos 1909.

²⁹ Yezdani, Mücahidanı...s.15.

³⁰ Yezdani, Mücahidanı...s.37.

³¹ "Tebrizdeki İhtilalin Tafsilatı" Tanin, 22 ağustos 1324.

³² Michael, Axworthy, Devrimci İran İslam Cumhuriyeti'nin Tarihi, Çeviren Ali Berkday, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020.s.41.

İran'da yaşanan, mücadelelerde, Şah tarafını tutarak meclise ve meşrutiyet isteyenlere karşı hareket eden Rusya, meşrutiyeti savunanların artan protesto girişimleri karşısında İran'a asker çıkarmıştır. Bu durum yaşanan siyasal gerilimin şiddetli bir hal almasına sebep olmuştur. Rusların, bölgeye asker çıkarmaları, halk nazarında İran'ın işgal edildiği şeklinde algılanmıştır. İran'ın kurtuluşunu kendilerine hedef seçen bir kısım İran milliyetçisi bir araya gelerek, Rusların işgali karşısında yer almışlardır. Bu durum aslında Rusların, bölgeye asker çıkarmasının olumlu yanı olarak değerlendirilebilir. Zira kendilerine İran Millet Murahhasları adını veren bu milliyetçi grup, yayınladıkları bir bildiri ile Rusların bölgedeki varlıklarını protesto etmişlerdir. Kısa süre sonra da halk üzerinde etkili olarak büyük bir mücadele başlatmış ve İran'da meşrutiyetin tekrar ilan edilerek, parlamenter sistemin tekrar kurulmasını sağlamışlardır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİVLER

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

BOA. Y.A.HUS.(Başkanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret-i Hususi Maruzat Evrakı) 00513.00097.002.

BOA. Y.A.HUS. 00513.00097.007.

BOA. Y.A.HUS.00513.00097.003.

BOA. Y.A.HUS.00507.00137.003.

2. SÜRELİ YAYINLAR

"Shah'ın Suikasti", **Daily News**, 8 Haziran 1896.

New York Daily Tribune, 27 Eylül 1907.

Sydney Morning Herald. 30 Ağustos 1906.

"İran Meseleyi Hududiyesi" **Tanin**, 18 Ağustos 1324.

"Tebrizdeki İhtilalin Tafsilati" **Tanin**, 22 ağustos 1324.

"İranda", **Tanin**, 6 Ağustos 1909.

"İran Ahvali" **Tanin**, 2 Kanun-i Evvel 1909.

"İran Ahvali" **Tanin**, 18 Kanun-i Evvel 1910.

"İranda"**Tanin**, 12 Teşrin Sani 1910.

"Osmanlı İran Hududu" **Sebil Ür Reşad**.

Los Angeles Sunday Herald Supplement, 24 Mayıs,1908.

Resimli Gazete, "**Cemaleddin Afgani**", **Büyük Adamlar Serisi**, İstanbul Sebat Matbaası 1927,s.13.

3. KİTAPLAR

- ABRAHAMİYAN Pervand Tercüme-yi Ahmed Galli Mehmedi, Mehmed İbrahim Fetahi **İran Beyn Du İnkılab Der Amedi Ber Cameşinasi Siyasi İran Muasır**, Neşreni Tehran 1398.
- ADEMİYET, Feridun **Revabıtı Diplomatik İran Ba İngilistan, Osmani Ve Rusya 1815-1830**, Tercüme Ali Rıza Pelasid, Tahran 1397.
- AXWORTHY, Michael **İran Empire Of The Mind A History From Zoroaster To The Present Day**, Penguin Book, 2008.
- AXWORTHY, Michael, **Devrimci İran İslam Cumhuriyeti'nin Tarihi**, Çeviren Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020.
- GÜNCÜ, Mustafa "*Cemalettin Afgani ve Emperyalizm*", **Sosyal ve Beşeri Bilimlere Multi Disipliner Bakış**, Editörler, Ayhan Aytaç, Giray Saynur Derman, Mustafa Talas, Güven Plus A.Ş. Yayınları 2019, ss.101-116.
- KARADENİZ, Yılmaz **İngilizlerin İslam Ülkelerinin Parçalama Politikası Ve İran**, Kesit Yayınları, İstanbul 2016.
- KARADENİZ, Yılmaz, **Kaçarlar Döneminde İran (1795-1925) İdari, Askeri, Sosyal Yapı Ve Toplumsal Hareketler**, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.
- KESREVİ, Ahmed **Tarih-İ Meşrute-İ İran**, Cilt 1, Tahran 1362.
- MALİK, Zekayı Mehmed Ali Feruği, **İran Tarihi, Safevi, Afşar, Zend, Kaçar Şahları, Vakayı Tarihiyesi, 900, 1313, 1332**, Farsçadan Çeviren, Bıyıklı Oğullarından Ömer Halis, 1926.
- MARTİN, Nisa Ahdi **Kaçar Müzakere, İğtiraz ve Devlet Der İran Karuni Sizdehim**, Mütercim Hasan Zengine, Neşri Mahi Tahran 1398.
- ŞERİATİ, Ali **İran ve İslam**, Tercüme, Kenan Çamurcu. Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- İran Tarihi, Eski Çağlardan Yirminci Yüzyıla**, Editör, Mihail Sergeviç İvanov, Rusçadan Çeviren, Hasan Demiroğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2021,
- SARIKÇIOĞLU Melike, **Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- TEBRİZİ, Ahmed Kesrevi **İran Meşrutiyet Tarihi**, Çeviren, Mehdi Kamruz, Hamit Zafer Kars, Kaynak Yayınları, İstanbul 2021,
- YEZDANİ, Sehrab; **Mücahidanı Meşrute**, Neşreni, Tahran 1397.